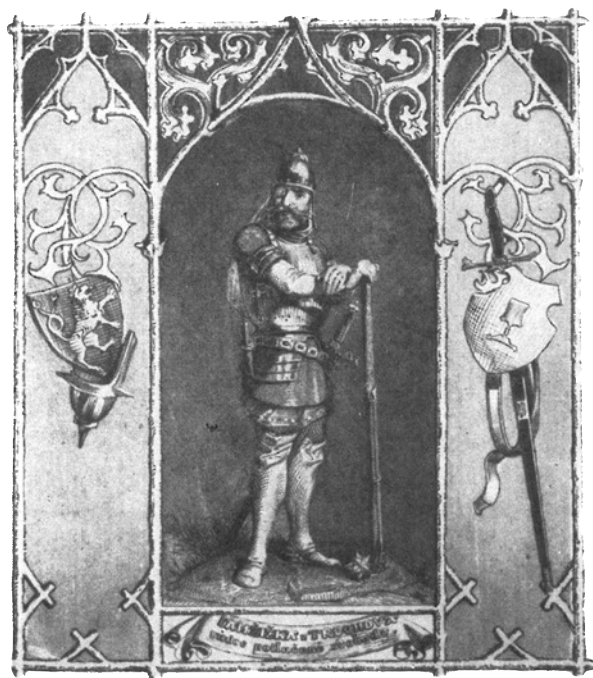

Jan Žižka z Trocnova

sborník projevů a přednášek

Jan Žižka z Trocnova

Sborník projevů pronesených na slavnostním setkání u příležitosti 587. výročí úmrtí Jana Žižky, husitského vojevůdce, které se konalo 8. října 2011 v Sudoměři.

Setkání bylo uskutečněno s laskavou podporou Ministerstva kultury ČR a obce Čejetice, ve spolupráci a za podpory Armády České republiky a pod patronací plzeňského biskupa CČSH Mgr. Michaela Moce.

Vydala Církev československá husitská – Kulturní rada a LHODR
Wuchterlova 5, 166 26 Praha 6

Editori: PhDr. Olga Nytrová, Ing. Václav Strachota
– Literárně dramatický klub Dialog na cestě – NO CČSH Karlín, Vítkova 13, Praha 8
Jazykové korektury: Mgr. Jana Krajčířiková
Grafická úprava: Ing. Pavel Pánek

© Církev československá husitská, 2012

ISBN 978-80-7000-069-4

Modlitba k výročí Jana Žižky z Trocnova

„Podal jsi mi štít své spásy, tvoje pravice mě podepírá, tvá mírnost mé síly rozmnožila.“

Ž 18,36

Bože, ty jsi byl zdrojem síly a odvahy našich předků. Před tvou tvář se rozpomínáme na statečnost vojevůdce Jana Žižky z Trocnova.

Děkujeme ti za víru a odvážnost těch, kteří v minulých dobách hájili svou zemi a nasazovali své životy pro spravedlnost a svobodu.

Myslíme v modlitbě na lidi v místech konfliktů ve světě, kde boje nejsou událostmi minulosti, ale bolestnou současností.

Prosíme za lidi trpící a postižené strastmi bojů.

Prosíme za ty, kteří v přítomné době nasazují své životy, aby čelili projevům zla, násilí a nenávisti. Modlíme se za ty, kteří prosazují a hájí spravedlivější řád, právo a lidskou důstojnost.

Bože, veď lidstvo od nepřátelství k poznání tvé cesty spásy a pokoje.

O to tě prosíme ve jménu Ježíše Krista, který za nás přinesl obět vlastního života, silou své lásky přemohl zlo a živ je na věky. Dej, abychom měli podíl na jeho vítězství a životě. Amen.

*Tomáš Butta,
patriarcha Církve československé husitské
Říjen 2011*

Jan Rokycana a Jan Žižka

Malé zamyšlení nad duchovním a politickým rozměrem husitství

Vážení přítomní, dámy a pánové, sestry a bratři,

zdravím vás jménem Církve československé husitské při tomto setkání v Sudoměři s připomenutím husitského vojevůdce Jana Žižky z Trocnova.

Husitství má dvojí rozměr – duchovní a politický. Na jedné straně se projevovala snaha představitelů české reformace v čele s Mistrem Janem Husem šířit Boží slovo překlady Bible a kázáním v lidovém jazyce, prohlubovat úctu ke svátosti večeře Páně, rozvíjet duchovní písně a uskutečňovat nápravu církve a společnosti. Na druhé straně jsou s historickým středověkým husitstvím spojeny spory, rozdělení, bitvy a válčení.

Tento dvojí rozměr husitství se odráží ve dvou písních. Tou první písní je duchovní skladba „Jezu Kriste, štědrý kněže“. Zpívala se při náboženských procesích a souvisí s kultem Božího těla (srov. Šimek, J. B: *O žalmech, chvalozpěvech a písničkách. Praha 1948, s. 54–55*). V husitství byla rozvíjena úcta ke Kristu v eucharistii, jak dokládají rozšířené symboly monstrance – „husitské slunce“ a kalich (srov. Bartlová, M.: *K ikonografii kalicha, symbolu husitství. in: Jan Hus na přelomu tisíciletí. Miloš Drda – František J. Holeček – Zdeněk Vybíral (edd.). Husitský Tábor, Supplementum 1, Sborník Husitského muzea Tábor 2001*). A druhou písní je známý chorál „Ktož sú boží bojovníci“. Tato píseň zaznamenaná v Jistebnickém kancionále je také duchovní písní. Je uvedena ve zpěvnících Církve československé husitské (*Zpěvník ČČSH, 2005, č. 123*) i Českobratrské církve evangelické (*Evangelický zpěvník. 1979, č. 467*). Ale ve svém původu a užití byla bojovým zpěvem. Ve své rozšířené verzi popisovala v dalších slokách celou sešikovanou armádu husitských bojovníků před bitvou (*Daňhelka, J.: Husitské písně. Praha 1952, s. 183–184*). I dnes zaznívá tento chorál při armádních shromážděních, ale také při státních slavnostech.

Dva rozměry husitství představují i dvě postavy – Jan Rokycana (po r. 1390 – 22. 2. 1471) a Jan Žižka (1360 – 11. 10. 1424). Představitelem duchovní síly je Mistr Jan Rokycana navazující na Mistra Jana Husa a Mistra Jakoubka ze Stříbra. Představitelem politické a mocenské síly je Jan Žižka. Tuto fyzickou vojenskou moc se snažili vystihnout umělci, kteří vytvořili Žižkovy pomníky na místech spojených s jeho životem a působením v Trocnově, u Sudoměře, v Praze na Vítkově, v Příbyslavi a na dalších místech.

Ale nelze říci, že by duchovní a politická moc byly od sebe zcela vzdáleny a odděleny. Neznamená to, že by politik či voják nemohl mít víru v Boha a nemohl zastávat vyšší etické a náboženské hodnoty. A zase naopak duchovní se nemůže vyhnout odpovědnosti za veřejný život a tím i určitému politickému vlivu. Stejně tak i Žižka měl víru a své náboženské poznání čerpal z Písma svatého. V jeho dochovaných písemnostech jsou četné odkazy na Bibli. Zajímavé je, že tyto odkazy jsou ze 75 procent na Starý zákon a jen z 25 procent na Nový zákon (*Čornej, P: Světla a stíny husitství. /Události – osobnosti – texty – tradice/ Praha 2011, s. 173*). A stejně tak zase Rokycana, ač kněz a arcibiskup utrakvistické církve, se aktivně účastnil důležitých diplomatických a politických jednání. Přesto Jan Žižka byl mužem zbraně, kdežto Jan Rokycana mužem slova, mužem kázání. Kázal v Týnském chrámu v Praze a hájil přijímání z kalicha na Basilejském koncilu (*M. Jan Rokycana: Obránce pravdy a zákona Božího. Výbor z kázání, obrany kalicha z listů uspořádal František Šimek. Praha 1949, s. 203–212*).

Život ani jedné z postav – kněze Jana a vojevůdce Jana nebyl rozhodně klidný. Oba vedli svůj zápas, svůj každodenní boj, každý však v jiné rovině. Oba muži se spolu setkávají za velmi dramatických okolností. Bylo to v září v roce 1424, tedy krátce před Žižkovou smrtí. Tehdy chtěl Žižka dobýt Prahu. Při obléhání došlo k jednání mezi stranami na Špitálském poli u Libně. Tohoto jednání se zúčastnil i Jan Rokycana, jak uvádí Historie česká Enea Silvia Piccolominiho. Uvádí se, že právě Rokycana významným způsobem přispěl k urovnání konfliktu, k mírovému řešení a spojení husitských stran – pražanů s těmi, v jejichž čele stál Žižka (*srov.: Čornej, P: Světla a stíny husitství. /Události – osobnosti – texty – tradice/ Praha 2011, s. 163–173*).

Dnes se často hovoří o potřebě uzdravování historické paměti. Paměť je třeba pěstovat, rozvíjet a cvičit. Je proto důležité připomínat historické postavy a události a oživovat místa s nimi spojená jako místa setkání a dialogu. Tím není míněno nekritické oslavování minulosti a jednotlivých postav, ale ani není na místě opovrhování svou vlastní národní historií a postavami, které ji utvářely. Platí známý výrok, jehož autorem je antický spisovatel Cicero: „Historie je učitelkou života“ (*historia magistra vitae*). V celém rozsahu pak tento výrok zní: „Historie je svědectvím času, světlo pravdy, život paměti, učitelka života, zvěstovatelka dávných dob.“ Z historie můžeme i my čerpat pro současnost poučení a cenné poznání spleťtých kořenů naší kultury a civilizace. Do této naší společné minulosti patří jak muž, který se vyznačoval nesmlouvavou přísností a schopnostmi zkušeného středověkého bojovníka, tak i ten, který zápasil o Boží pravdu slovem a hledal cestu ke smíru, dohodě a spojení – Jan Žižka a Jan Rokycana.

ThDr. Tomáš Butta,
patriarcha Církve československé husitské
Sudoměř, 8. říjen 2011

Slovo starostky

Vážení přítomní, milí hosté.

Vítám vás jménem obce Čejetice na setkání u příležitosti 587. výročí úmrtí Jana Žižky z Trocnova.

Nacházíme se na historickém území, kde se odehrála v roce 1420 mezi rybníky Markovcem a Škaredým známá bitva u Sudoměře pod vedením Jana Žižky z Trocnova. Tuto historickou osobnost nám připomíná na bývalém bojišti 16 metrů vysoký památník Jana Žižky, postavený z kamenných kvádrů v roce 1925. Jeho autorem je akademický sochař Emanuel Kodet.

Bohužel, tuto výraznou dominantu naší obce v průběhu letošního roku poškodili neznámí vandalové odcizením jedné bronzové informační desky. Obec Čejetice tudíž v současné době zajišťuje obnovu památníku do původní podoby a náhradu původních bronzových desek za kopie.

Obec Čejetice buduje za podpory Regionálního operačního programu NUTS II Jihozápad cyklotrasy spojující tuto historicky i turisticky zajímavou lokalitu s nejbližším i vzdálenějším okolím obce. Věřím, že tato investiční akce povede k zatraktivnění tohoto místa, spojeného s historicky významnou bitvou Jana Žižky.

Na závěr vás všechny ještě jednou vítám a přeji vám, aby se pro vás dnešní vzpomínkový akt spolu s bohatým kulturním programem stal akcí, které se rádi spolu s námi zúčastníte i v příštích letech.

Děkuji za pozornost.

*Ivana Zelenková,
starostka obce Čejetice*

Jan Žižka – tvář vojevůdce

Jan Žižka patří k nejdůležitějším představitelům husitské revoluce a zároveň k nejznámějším osobnostem českých dějin. V české historické paměti zůstal zapsán jako symbol válečnické zdatnosti a boje proti cizím uchvatitelům. Je pokládán za tvůrce husitské vojenské taktiky, založené na obraně s využitím vozové hradby. Ale dodnes zůstává mužem mnoha tváří. Žižku obklopuje řada záhad a nevyřešených otázek. Najdeme na ně odpověď? Jaký byl Žižka člověk, co mu umožnilo rozvinout vlastnosti vítězného vojevůdce a v jaké podobě utkvěl v paměti pozdějších generací?

Celý život Jana Žižky probíhal v době, která byla dosti skoupá na písemné prameny a osobní svědectví zvláště. Člověk musel učinit něco mimořádného, v pozitivním i negativním smyslu slova, aby dostala paměť na jeho skutky podobu psaného záznamu. Někdy je ovšem dochování pramenných výpovědí také otázkou štěstí či náhody. Není divu, že zejména o první polovině Žižkova života nevíme prakticky nic. Také další léta, téměř až do výbuchu husitské revoluce, znamenají skládání poměrně vybledlé mozaiky z nejednoznačných útržků různých zpráv. Co můžeme bezpečně uvést o životě Jana Žižky, lze shrnout do několika postřehů.

Pravděpodobně roku 1360 se narodil v jihočeském Trocnově v rodině chudšího šlechtice jménem Řehoř z Trocnova. Matka se pravděpodobně jmenovala Johanka, z jakého rodu pocházela, nevíme. Zřejmě ještě v dětském věku přišel Jan o oko. Napovídá tomu i přezdívka Žižka, která nejspíš znamená „poloslepý“. Poté, co už jako dospělý muž zdědil otcovský statek, pokoušel se na něm hospodařit. Nevelké pozemkové jmění jej společensky začleňovalo do skupiny nemajetné drobné šlechty. Její jediné výsady ve srovnání s ostatními venkovany spočívaly ve vlastnictví zbraní, vojenském výcviku a především v urozenosti. Šlechtickým výsadám se mohl těšit i obyčejný zeman jako Žižka. Lze se však domýšlet, že za daných okolností nebyla obživa rodiny snadným úkolem. Jako hospodáři se Žižkovi příliš dobře nevedlo. V Českých Budějovicích, kde mimochodem žila jeho teta Anna, si půjčil peníze. Ale roku 1378 nakonec majetek v Trocnově prodal. Můžeme se jen dohadovat, zda za tímto rozhodnutím stály dluhy nebo snaha najít slibnější zdroje obživy. Pokusil se už tehdy najít uplatnění v královských službách. Avšak brzy se do Trocnova vrátil. Roku 1381 si na králi vyprosil přidělení části trocnovského majetku, jež předtím nebyla v držení Janovy rodiny a jejíž předchozí majitel zemřel bez dědiců. Návrat do Trocnova neskýtal urozenému, ale chudému Jankovi žádný blahobyt. Přesto se snažil hospodářství udržet a uživit sebe i své blízké, bratra Jaroslava a sestru Anež-

ku. Dvakrát se Jan pokusil založit vlastní rodinu. Ještě před rokem 1390 ztratil obě manželky, ani rodiče již nežili. O jeho rodinných poměrech svědčí pouze jediný pramen, stručná, latinsky psaná zmínka v tzv. nekrologiu minoritského kláštera v Českém Krumlově.¹

Trocnovský dvorec nakonec nestačil na důstojné živobytí. Kolem roku 1399 skončil Žižka s usedlým životem a našel si obživu jako žoldněř. Brzy ovšem zamířil do některé z lapkovských družin, jež se pohybovaly v jižních Čechách. Bratr Jaroslav následoval Jana mezi lapky, sestra Anežka odešla do krumlovského kláštera. Žižkovi druhové Pivo a Matěj, vůdce loupežného bratrstva, v němž Žižka působil někdy mezi léty 1406–1409, vypovídali později před svými soudci o vraždách, loupežích, přepadech kupců a únosech pro výkupné. Žižka svůj podíl na těchto násilnostech chápal jako spravedlivou odplatu za příkoří, která mu činili Rožmberkové nebo budějoví měšťané.² Lapkové nebyli vždy jen obyčejní pachatelé násilných kriminálních deliktů. Na tuto dráhu je přiváděly různé motivy – hmotná nouze, osobní a společenské křivdy (často jen domnělé), mocenský boj, někdy paradoxně i smysl pro spravedlnost. Některé z družin bojovaly proti konkrétním protivníkům podle zákonů feudálního práva „opovědi“, tedy dobového principu řešení sporů na základě osobní msty. Mnoho drobných šlechticů v jižních Čechách bylo postiženo různými spory s mocnými sousedy, především Rožmberky. Protože se sotva mohli dovolat spravedlnosti u řádných soudních institucí, uchýlovali se k institutu opovědi. Podobné poměry se rozvíjely i v jiných regionech království. Chudnutí drobné šlechty v předvečer husitské revoluce patří k základním společenským pohybům, jež patrně tvořily úrodné podhoubí k proměně Husova učení v sociální hnutí. Zároveň vytvářelo zásobárnu zkušených bojovníků, kteří se mohli stát přirozenými vůdci husitských houfů.

V roce 1409 dosáhl Žižka od krále Václava IV. prominutí svého působení v lapkovských družinách. Králova milost, podobně jako v jiných takových případech, byla zřejmě poskytnuta na základě přimluvy vlivných Janových přátel. Můžeme se jen dohadovat, kolik různých kontaktů měl Žižka na králově dvoře. Podle všeho to

-
- 1) „Nicolai episcopi et confessoris. Gessiko braseator de Crumlow./Obiit Pesca venator domini. Gregorius, pater Johannis/ dicti Syzkonis, mater Johanna et contorales/ sue ambe Katherine cum predecessoribus suis.“ NK Praha, ORST, sign. XIV B 15, fol. 142r.
 - 2) Žižkovo působení mezi lapky zachycují zmínky v rožmberské a jihlavské popravčí knize. Např. zápisy rožmberského soudu k roku 1406 uvádějí výpověď jistého Pivce: „...A na Žižku Jan Holý pravil, že Žižka, Jindřich a bratr Žižkův vzeli sú herynky..., a že Žižka vzebral vozy a pánu odpověděl. A také, že Matěj kupcóm vzal zlaté a Žižka zabil páně člověka.“ Adolf Kalný (ed.), Popravčí kniha pánů z Rožmberka, Třeboň 1993, s. 49.

však pro něj nebylo prostředí neznámé. Omilostňující list Žižka potřeboval i z jiného důvodu. Připravoval se totiž na cestu do Polska, kde se chtěl zapojit do nazrávajícího konfliktu mezi polskou korunou a řádem německých rytířů.

Bohužel, mnoho hodnověrných dokladů o Žižkově pobytu v Polsku není k dispozici. Víme, že sloužil v posádce na hradu Radzyně, jenž byl polským vojskem na křižácích dobyt. Ostrahou hradu pak byli pověřeni čeští žoldnéři, v jejichž řadách se ocitl i Žižka. Janova účast v rozhodující bitvě mezi polsko-litevskými silami a řádovými rytíři u Grunwaldu 15. července 1410 patří mezi zatím nepotvrzené historické legendy.

Po návratu z polského dobrodružství se Žižkovi konečně povedlo získat trvalejší službu na královském dvoře. Úřad vrátného, do kterého bývalý trocnovský hejtman vstoupil, nepatřil k nejvýznamnějším. Jeho symbolika – otvírání brány a strážení přístupu k panovníkovi – však alespoň v alegorické rovině může zaujmout. Mimo to, konečně měl stálou obživu. V roce 1414 si Jan mohl dokonce koupit dům v Praze Na Příkopě. Posléze jej směnil za levnější nemovitost. Přitom se nabízí úvaha, že stržené peníze snad použil na věno pro svoji dceru. Avšak prožít v klidu nově nalezeného pražského domova stáří nebylo Janovi souzeno...

V roce 1419 zastihují Žižku výpovědi pramenů ve víru husitských bouří v Praze. Žižkova účast na defenestraci novoměstských konšelů 30. června 1419 je dostatečně známým faktem. V závěru roku odešel Žižka do Plzně, kde se připojil ke skupině vedené radikálním kazatelem Václavem Korandou. Po ztroskotání chiliastických snů o příchodu nového království Kristova se Žižka v březnu 1420 vypravil z Plzně na nově vznikající husitskou obec na Táboře. Během cesty došlo k památné srážce u Sudoměře, která je považována za první velké husitské vítězství a první Žižkův vojevůdcovský triumf, založený mimo jiné na (zatím spíše improvizovaném) použití vozové hradby.

Po svém příchodu na Tábor byl Žižka zvolen jedním ze čtyř hejtmanů a faktických vládců husitské obce. Ve městě ale mnoho času nestrávil. Nutnost vypořádat se s četnými protivníky jej nutila pobývat většinu doby v poli nebo v pevnostech mimo samotný Tábor. Hned v létě 1420 spěchal na pomoc Praze ohrožené první křížovou výpravou pod vedením samotného Zikmunda Lucemburského. Úspěšné střetnutí na Vítkově dalo základ Žižkově válečnické slávě. Další vítězství měla ještě následovat. Co však Žižka dokázal méně, bylo sjednocovat různorodé ideové a mocenské zájmy uvnitř husitského hnutí. Do teologických půtek příliš nezasahoval, pokud neohrožovaly obranu revoluce. Mocenské rozbroje se však vždy snažil řešit silou. V dubnu 1421 čelil prvnímu vážnému rozkolu přímo v domácí tábořské obci, kterou zachvátila pikartská krize. Upálení pikartů v Klokotech představovalo z hlediska zachování existence tábořské obce jako součásti husitského společenství

nutný, i když poněkud drastický krok. Stejně tomu tak bylo v případě vypořádání se s adamity, kde navíc přistupovala i Žižkova nechuť k jejich morálním výstřednostem. Mezitím se Žižka dočkal významného veřejného ocenění svých dosavadních zásluh i uznání své autority, když jej zemský sněm v Čáslavi zvolil mezi dvacet členů vlády království. V létě 1421 jej ale postihla nová osobní tragédie, neboť při obléhání hradu Rábí nešťastnou náhodou utrpěl zranění druhého oka. Už jako slepec však dokázal na přelomu let 1421 a 1422 odrazit další křížovou výpravu Zikmunda Lucemburského. Po vítězství nad křižáky u Německého Brodu byl Žižka slavnostně pasován na rytíře.

V roce 1423 překvapivě opustil jižní Čechy a přenesl své působení na východ země. Nový husitský svaz, který zde Žižka vytvořil, měl svou hlavní pevnost v Hradci Králové. Sám úspěšný vojevůdce si nechal stavět jen skromnou tvrz nedaleko Litoměřic, nazvanou symbolicky Kalich. Následující rok měl rozhodnout, zda se Žižkovu palcátu podaří sjednotit celé Čechy na programu čtyř husitských artikulů. Východní Čechy ovládal sám, v jižních Čechách se mohl spolehnout na spojení Tábora. Katolické oblasti hodlal postupně obrátit mečem k husitské víře. Problematická zůstávala Praha, která hodlala vést nezávislou politiku. K ní se klonili i mnozí kališníci šlechtici. Žižka se s oponenty znovu vypořádal po svém, když v červnu 1424 dosáhl rozhodného vítězství nad jejich vojskem u Malešova. Následně přitáhl k hlavnímu městu království, ale snad zásluhou Jana Rokycany dal tentokrát přednost dohodě. Pražané slíbili respektovat hlavní slovo slepého vojevůdce i podpořit jej v tažení na Moravu. Výprava na pomoc moravským husitům se ale stala Žižkovi osudnou. Zemřel 11. října 1424 v ležení před Přibyslaví na blížící se infekční chorobu.

Bohaté životní osudy představují Jana Žižku jako nejednoznačnou a složitou postavu. K črtám jeho osobnosti, jež se nejméně zpochybňují, patří Žižkovy válečné kvality. Ale i zde zůstávají nezodpovězené otázky nebo alespoň mnohé zkazky a historické mýty, zakořeněné v obecném povědomí.

Už jen Žižkův první velký úspěch u Sudoměře je spojen s řadou takových nejasností. Předně nejsou zcela spolehlivé zprávy o průběhu boje. Tradovaná zkazka o husitských ženách, které na dno vypuštěného rybníka kladly své loktuše, aby se do nich zamotali koně katolických jezdců, patří zjevně mezi antikvární anekdoty. Podle dosavadních znalostí v případě Sudoměře nešlo vlastně o skutečnou bitvu. I podle měřítek pozdního středověku můžeme spíše mluvit o drobné šarvátce. Jak známo, na straně kalicha se jí zúčastnilo 400 mužů, žen i dětí, jejich protivníci měli nejméně pětinasobnou převahu. Rozdíl ve výzbroji a výcviku alespoň trochu vyrovnávaly stříelné zbraně, kterými husitský houf disponoval. Ty také skutečně ovlivnily průběh boje, neboť velmistra johanitských rytířů a tedy jednoho z hlavních

velitelů katolického oddílu zranil právě výstřel z pišťaly. Vhodně zvolená taktika s využitím členitého a bahnitého terénu byla pro zkušené válečníky v čele husitů takřka rutinní záležitostí. Vytvoření provizorní vozové hradby v té chvíli diktovala spíš nutnost, je třeba však uznat účinnost a vtipnost tohoto nápadu. Patrně se skutečně zrodil v Žižkově hlavě. Víme ovšem, že druzí dva velitelé houfu, Břeněk Švihovský z Rýzmběrka i Valkoun z Adlaru, převyšovali Žižku urozeností i prestiží. Měli tedy při velení obrany přednost. Břeněk Švihovský také v boji padl, když se postavil do čela hrdinného protiútoků.

Přes veškerou statečnost i projevené organizační schopnosti nelze při nejlepší vůli mluvit o vítězné bitvě. Spíš se jednalo ze strany husitů o zoufalý zápas o holý život. Ten byl nakonec úspěšný také díky vnějším podmínkám. V pozdním březnovém odpoledni, či spíše večeru, bojiště zahalovala mlha, padající soumrak. Katoličtí rytíři, unavení nečekaně zarputilým odporem protivníka, za těchto okolností na další útoky rezignovali. Skutečnost, že s sebou odvedli asi třicet zajatců, kteří byli později brutálně popraveni v Kutné Hoře, zjevně vypovídá o pro husity nepříteli příznivém vývoji střetnutí.

Jak viděl Žižka sám sebe jako válečníka? Když se podíváme na celou sérii jeho obdivuhodných úspěchů a vyhraných bitev, v pozadí tušíme nejen velké zkušenosti z drobné guerillové války. Ty samy o sobě by ke zvládnutí složitých kampaní nestačily. Žižka musel kromě strategických a taktických dovedností zvládat i logistické problémy, projevovat organizační talent a v neposlední řadě vhodně motivovat své spolubojovníky. Vždyť ani nejlepší vojevůdce nemůže vyhrávat války sám. Také husitské válečnictví Žižkovy doby muselo nutně mít ještě další hrdiny a schopné velitele, kteří mohli být Žižkovi oporou.

On sám zůstával do své smrti dominantní osobností také díky své symbolické úloze. Osobně by si nejspíš velkou světskou slávu nebo dokonce genialitu nenáročoval. Vycházel především z náboženského rozměru husitského válečného úsilí. Odtud pochází velký důraz na vnitřní i vnější kázeň husitských bojovníků, na morální nesmlouvavost, která se ovšem vůči nepříteli projevovala ničivou silou.³ Protivník byl ztotožňován s Antikristem, výzva k boji proti němu pocházela od Boha. Husité

3) Tvrdá kázeň byla jedním z prvků přispívajících k Žižkovým úspěchům. Není divu, že důraz na ni položil husitský vojevůdce i ve svém vojenském řádu. Ten fungoval v mnoha svých ustanoveních i jako trestní kodex, vojákově provinění přitom není jen porušením lidských zákonů a vojenských pravidel, ale především proviněním proti Bohu. Srov. např. ustanovení „*kdo by se kolivěk kradl... od nás z vojsky bez odpuštění starších a znamení jistého nebude míti, a byl by dopaden, že chtí k jeho hrdlu i k statku popraviti jakožto nad zlodějem nevěrným, jenž se krade od pře Boží a věrných bratří z vojsky...*“

sami sebe viděli jako vyvolený starozákonní národ, na jehož straně je Boží přízeň. Zřetelně tyto vize představuje oblíbený výtvarný motiv boje Davida s obrem Goliášem. Starozákonní příběh připomínal husitům, že malý národ dokáže díky Boží přízni porážet silné nepřátele. Jan Žižka uposlechl volání Husovo, inspirované Johnem Wycliffem, aby světští páni přinutili církev i celou společnost k nápravě. Nebyl však jen drsným válečníkem. Věřil, že vytrhne svět z bídy, když se i za cenu násilí a ozbrojeného boje podaří uvést do života zásady čtyř pražských artikulů. Především od doby svého oslepnutí, které pokládal za Boží výstrahu, se stále více mohl oddávat představě sebe sama jako Božího meče, trestajícího lidské hříchy. Svá vítězství vysvětloval Boží přízní. A jeho následovníci věřili, že mu Kristus předal klíče od nebeských bran.

Zranění druhého oka pod hradem Rabí v červnu 1421, které Žižku málem stálo život, pravděpodobně změnilo myšlení starého vojevůdce. Úraz jej nejspíš ještě víc zatvrdil. Husitská víra musela být prosazena za každou cenu! Už dříve Žižka neváhal použít násilí vůči katolíkům a zrádcům. Dobyl a vypálil mnoho měst, obyvatele zpravidla nechal povraždit. Nejhuře dopadl asi Chomutov, zničený na jaře 1421. Upáleny byly i ženy a děti. Táboři neušetrili ani těhotné. I pozdější husitská tažení za hranice Českého království přinášela postiženým zemím utrpení a zkázu... Ale oslepl Žižka úplně? V srpnu 1423 porazil u Hradce Králové vojsko Pražanů, vedené jeho bývalým přítelem Divíšem Bořkem z Miletínka. Zajatého kněze, který pražským vojákům v bitvě poskytoval duchovní podporu, Žižka vlastní rukou popravil. Dokázal by zajatce ubít palcátem nevidomý stařec?

Jan Žižka neinspiroval pouze svoji současnost, zanechal hlubokou stopu v paměti všech následujících generací. Ty se často snažily vytvořit si vlastní obraz husitského vojevůdce, vtělený i do podoby výtvarných děl. Výtvarná zpracování Jana Žižky se v průběhu staletí měnila, stejně jako se měnil vztah různých generací k velkému vojevůdci. Historická paměť na Žižku prošla cestu od rytíře Božího k ukrutnému tyranovi, lupiči a bezohlednému válečníku až po hrdinu národa.

Představy o Žižkově fyzickém vzhledu vždy podléhaly politickým okolnostem a zájmům doby. Nejstarší vyobrazení Jana Žižky přináší rukopis z Göttingenu. Skicovitě kresby s vnořenými texty byly předlohou Jeníčkovi Zmílelému z Písku, když koncem 15. století zdobil proslulý kodex z Jeny. Protestantská společnost renesanční doby viděla Žižku jako orientálního reka v plátové zbroji a špičaté přílbě zvláštního tvaru. Užívání této Žižkovy podoby, známé z portrétu namalovaného pro benátského dóžete, avšak dochovaného v Ženevě, se udrželo hluboko do 18. století. Barokní katolické prostředí Žižku v duchu středověké tradice odsuzovalo jako lupiče, zločince, obludu hroznou... Z té doby pochází i portrét Žižky v modrém baretu, dochovaný mimo jiné ve sbírkách Husitského muzea v Táboře. Avšak

protestantské pojetí se s katolickým shodovalo v uznávání válečných schopností Jana Žižky. Vyobrazení husitského vojevůdce najdeme dokonce i na zámku Ambarrass ve sbírkách habsburského arciknížete Ferdinanda II. Tyrolského, který ovšem shromažďoval památky na všechny proslulé válečníky z předchozích dob. Jiný portrét Žižkův, olejomalba z 19. století, se dochoval v majetku neméně proslulého habsburského vojevůdce, maršála Václava Radeckého z Radče.

Vzorem lidových maleb bývaly často grafiky s náměty setkání Žižky s Husem a Prokopem Holým. Jindy byl Žižka ukazován v nepravděpodobném, příliš uhlazeném vzhledu. Celkově nástup osvícenství a romantismu pomohl ukončit nepříznivý pohled na Žižku. Rozvoj vědeckého poznání středověkých hmotných dokladů umožnil hledat hodnověrnou, historicky odpovídající podobu husitského vojevůdce.

Pozoruhodný a o leccem vypovídající je také příběh pomníku Jana Žižky, určeného pro město Tábor, jenž byl nakonec odstraněn na návrh vlastního tvůrce. Autorem pomníku nebyl nikdo jiný než budoucí tvůrce slavné jezdecké sochy sv. Václava, Josef Václav Myslbek (1848–1922). Žižka byl pro Myslbeka v jistém smyslu životním tématem. Už roku 1870 vytvořil Myslbek drobnou plastiku umírajícího Žižky jako školní práci. Pro město Tábor nejprve připravil náčrt Žižkova pomníku, který si nechal schválit Františkem Palackým. Socha byla odhalena na hlavním táborském náměstí v srpnu 1877 za účasti 10 000 lidí. Brzy po odhalení praskla v důsledku nekvalitní výroby a hrozila zřícením. Táborští ji museli nahradit pískovcovou sochou od Josefa Strachovského. Na svůj neúspěch Myslbek nezapomněl. Při odlévání svého sv. Václava Myslbek v dílně i spal, aby mohl dohlížet na výrobu.

Ještě přinejmenším jedno výtvarné dílo stojí v souvislosti s Janem Žižkou za připomenutí. Jedná se o rozměrnou olejomalbu polského malíře Jana Matejky „Bitva u Grunwaldu“. Jak víme, v roce 1410 táhl Jan Žižka do Polska proti řádu německých rytířů. Účast Žižky v rozhodující bitvě polsko-litevských vojsk s řádem u Grunwaldu nelze prokázat. Avšak pro polského malíře Jana Matejku znamenal Žižka zosobnění slovanské válečnické zdatnosti, která vítězí nad germánskými dobyvateli. Matejko toužil už od mládí vytvořit obraz grunwaldské bitvy. Pracoval na něm dva roky, studoval historické prameny, zejména kroniku Jana Długosze, jehož otec se bitvy osobně zúčastnil. Matejko mezi jinými postavami polských, litevských a křižáckých válečníků kronikářova otce uvedl. Neodpustil si však ani postavu Žižky, kterého maloval mimo jiné podle svého bratra Edmunda. Během 2. světové války byl Matejkův obraz ukrýván nedaleko Lublinu. Nacistické okupační orgány se snažily obraz najít a zničit, aby Polákům nepřipomínal možnost vítězství. Nacisté vypsali dokonce odměnu za jeho nalezení v závratné výši 10 milionů říšských marek. Obraz se bezpečně dočkal konce války a dnes je umístěn v Národním muzeu ve Varšavě.

Dodnes zůstává Jan Žižka populární postavou pro veřejnost, ale i zajímavým objektem zkoumání historiků. O které oko přišel Jan z Trocnova v mládí? Co znamená přezdívka „Žižka“? Bojoval trocnovský zeman ve slavné bitvě u Grunwaldu roku 1410? Patří lidské ostatky, nalezené v děkanském kostele v Čáslavi roku 1910, skutečně Žižkovi? Ani moderní věda nedokáže tyto záhady přesvědčivě objasnit. Žižka zůstává hrdinou skutečných dějin, stejně jako pověstí a mýtů. Neboť, kde chybí fakta, dostává prostor fantazie. Žižka prý nařídil ze své kůže vyrobit buben, jehož zvuk zaháněl nepřátele. Mnoho bajek se traduje o Žižkových stromech a místech, kde vojevůdce odpočíval nebo jedl. Pro současné generace zůstal Žižka alespoň symbolem odvahy a válečnické zdatnosti. Takto si jej přisvojili čeští vojáci za obou světových válek. Vojevůdcovu popularitu hleděli využít i vůdcové komunistického režimu. Jaké poučení si vezmeme z Žižkových osudů my, záleží, naštěstí, jen na nás samotných.

*PhDr. Zdeněk Vybíral, Ph.D.,
zástupce ředitele pro vědeckou činnost, Husitské muzeum v Táboře*

Literatura:

Petr ČORNEJ, Světla a stíny husitství. Události, osobnosti, texty, tradice.

Výbor z úvah a studií, Praha 2011.

Petr ČORNEJ, Velké dějiny zemí Koruny české V. 1402–1437, Praha – Litomyšl 2000.

Miloš DRDA – Zdeněk VYBÍRAL (edd.), Jan Žižka z Trocnova a husitské vojenství v evropských dějinách. VI. mezinárodní husitologické sympozium Tábor, 12.–14. října 2004, Ústí nad Labem 2007.

Wojciech BORKOWSKI – Marek ZALEWSKI (edd.), Boží bojovníci. Jan Žižka a husité v bojích s Křižáckým řádem (katalog výstavy), Stare Babice 2010.

Robert NOVOTNÝ – Petr ŠÁMAL a kol., Zrození mýtu. Dva životy husitské epochy, Praha – Litomyšl 2011.

Miroslav SVOBODA, Jan Žižka z Trocnova, později z Kalicha. Stručný životopis v datech (Česko, M. Svoboda, 2007).

František ŠMAHEL, Husitské Čechy. Struktury, procesy, ideje, Praha 2008.

František ŠMAHEL, Husitská revoluce 3. Kronika válečných let, Praha 1996.

František ŠMAHEL, Záhady dvou Žižků a Žižkova věku, Husitský Tábor 3, 1980, s. 5–50.

František ŠMAHEL, Jan Žižka z Trocnova. Život revolučního válečníka, Praha 1969.

Rudolf URBÁNEK (ed.), Sborník Žižkův 1424–1924. K pětistému výročí jeho úmrtí, Praha, Vědecký ústav vojenský, 1924.

Jan Žižka v české historické literatuře a v dramatu

Ztvárnění osobnosti Jana Žižky v dramatu, počínaje sklonkem osmnáctého století, čerpalo faktograficky z kronikářských textů vzniklých již o dvě či tři staletí dříve. Husitský vojevůdce mohl být charakterově a povahově vykreslen různorodě, autoři divadelních kusů však kvůli uvěřitelnosti skutečných Žižkových osudů – a možná i kvůli svému dobrému svědomí – museli sáhnout po záznamech kronikářů i dějepisců, kteří válečnickův život v jeho posledních letech zachytili aspoň v hrubých obrysech. Skutečnost, že Žižka byl postavou živou a v historické paměti národa i živoucí, vyžadovala aspoň rámcově pravdivé vpravení této osobnosti do dat a událostí, které se skutečně sběhly. Zastavme se proto nejprve u informačních zdrojů, které dramatikové mohli využít při svých charakteristikách po téměř čtyřech staletích od skonu otce všech vítězných husitských střetnutí.

Humanistické písemnictví české a evropské od konce 15. století i v následujícím 16. věku tradovalo vcelku obdobný pohled na Jana Žižku. Už vzdělaný šlechtic, znalý latiny, vlastník rozsáhlé knihovny, Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic, popsal Žižku coby kořistníka, bořitele chrámů, jehož činnost byla „*kletá a škodlivá*“. Takové hodnocení u katolíka nepřekvapí. Další z humanisticky orientovaných mužů počátku 16. století, Konrad Celtes, poznamenal ve svém díle *Rhapsodia* (1505), že Praha je pěkná, ale žije v ní duch kacířství. Nadto v ní Žižka bořil památky umění. Naopak významný právník doby jagellonské a autor rozsáhlého juristického spisu, Viktorin Kornel ze Všehrd, choval Jana Žižku v úctě. Překladatel a zcestovalý nižší šlechtic, vzdělaný v západní Evropě, Řehoř Hrubý z Jelení, pojal ve svém *Napomenutí Pražanům* (1512) Žižku jako ideál vojevůdce, jehož doba potřebovala. Stal se Boží metlou seslanou Bohem na nehodné duchovní (tj. katolíky).

Část českých autorů přelomu středověku a raného novověku vycházela z vědomostí o Žižkovi, jak je nabízel k uvěření italský šlechtic Eneáš Silvius Piccolomini, budoucí papež Pius II., v obsáhlé kronice *Historie česká* (1458). Žižku jako kacíře nemohl přijmout a považoval ho za sprostého zločince i lupiče. Rozšířil o něm mnoho pomluv a cílených lží, přiznal mu však vojenskou statečnost a stálá vítězství. Překladatel Piccolominiho kroniky, Mikuláš Konáč z Hodiškova (1510), se naopak vyslovil uznale, že Žižka „*ačkoli jsa slepý, kniežata riešská, jiné Němce cepy také nadržával, ciesaře přemáhal, z země vyhánával*“.

Kronika česká (1541) katolického kněze Václava Hájka z Libočan nemůže líčit táborského vůdce jinak než negativně. Hájek pochopitelně celou husitskou revoluci podal zkresleně a nepravdivě. Proti šlechtným katolíkům stáli husité jako „*zpustlá sběr a hrabivá lůza*“, pálící, loupící, úskočná a vraždící. Podle Hájka byli jen přesným obrazem svého vůdce, který krvavě zúčtoval s mnichy, rozséval oheň po střechách klášterů a kostelů, lstí dobýval města a zanechával za sebou jen zkázu.

Obdobně olomoucký biskup Jan Dubravius ve svém pojetí českých dějin (1552) sděluje, že Žižka je „*osudné neštěstí vlasti, které také jen osud zahubí, zastyděv se na konec, že takovému netvorovi dopustil, aby již již sahal po koruně královské*“. Dubravius tu opakuje Piccolominiho výmysl, že Žižka zemřel právě v okamžiku, kdy přijal nabídku Zikmunda Lucemburského stát se místokrálem v Čechách.

Německý reformátor Ulrich Hutten ve svém spisu *Monitor* (1521) pojímá Žižku jako osvoboditele vlasti od tyrana (tj. císaře Zikmunda), „*ničemných lidí*“ a kněží, jako mstitele Jana Husa, jako nezištného a nepřemožitelného vůdce. *Kronika Jana Kariona* (1558) sděluje, že Žižka je nejen mstitel Husovy (potupné) smrti, ale také dovršitel osvobození Čech z papežského jha, nepřítel zisťných a nehodných kněží. Pozoruhodně vstřícní jsou vůči Žižkovi ve svých kronikách z poloviny 16. století Martin Kuthen a Bohuslav Bílejovský, kteří o něm psali „*s obdivem a láskou*“. Také Baltasar Kulíšek z Klatov v blahopřání králi Maxmiliánovi II. Habsburskému ke korunovaci (1562) celkem odvážně velebí Žižku coby „*nebojácného, výtečného válečníka, neústupného muže*“.

Katolík Jan Augustin Tichtenbaum v básni o Ústí nad Labem (1614) charakterizuje Žižku slovy „*hlava bohům odporná, obluda nesmířitelná*“, a navazuje tímto odsudkem na starší autoritu Hájkovu.

Sušický měšťan a vzdělanec Adam Rosacius z Karlsperka v obsáhlém projevu na Karlově univerzitě, posléze vytištěném jako *Řeč o oživení Čech* (1616), se obšírně zabývá také husitskou dobou. Jana Žižku hájí proti výtkám o „*krvelačném lupiči*“. Pro Rosacia byl naopak nadšeným bojovníkem Božím, který i slepý byl statečný, vytrvalý a vrátil slávu „*českému národu*“.

Naopak barokní podání Jana Žižky v historiografické literatuře vyznívalo v podstatě jednoznačně a v českých zemích s rozšiřující se protireformační náladou vesměs negativně. Ostatně jiný názor (např. u Bohuslava Balbína) katolická cenzura ani nepřipustila. Zpětně viděno znamenala Žižkova osobnost velkého nepřítele katolické církve. Pokud měl být v něčem obdivován, pak jen v neporazitelnosti, jinak nezasloužil nic než nezdobný přívlastek „*obluda hrozná*“.

Z těchto a dalších textů vycházely první črty Žižkovy podoby na jevišti (nejprve však školském) nebo aspoň zmínky o něm, jak je ukotvila katolická tradice a stereotypní pojetí „*husitského kacíře*“. Postupující rekatolizaci po třicetileté válce provádě-

zelo také inscenování obrazů ze starých dob. Tak v Klatovech roku 1640 předvedli studenti jezuitského semináře hru *O Zbožnosti*. Tu objala Bohemie, jejíž obydlí poplenil právě Žižka. Patnáct let poté se v Jindřichově Hradci objevila hra *Všech sedm planet*. Zde Petr ze Šternberka, velmistr řádu maltézských rytířů, porazil Žižku u Strakonice léta Páně 1420. Přípravou školských dramatizací se zabývali také piaristé v Litomyšli roku 1710. Zmíněná školní hra se prý stavěla proti Husovu kultu, objevily se v ní však i narážky na Martina Luthera, Jana Kalvína a Jana Žižku.

Teprve osvícenským dějepiscetvím konce 18. věku a romantizujícími náhledy na husitského bojovníka se stal Žižka v divadelní tvorbě, zvláště v 19. století, postavou význačnou, zosobňující dobová politická očekávání a zvnitřňující ideje modernizující se, nacionálně probuzené české společnosti. Podívejme se proto stručně alespoň na některá dramatická ztvárnění Jana Žižky z Trocnova na českých jevištích v posledních dvou staletích.

Patrně jako první z dramatiků se o uvedení Žižky na scénu pokusil Jan Jakub Tandler (1765–1826). Byl úředníkem ve státních službách, který nedostudoval filosofii. Od roku 1790 působil jako redaktor Schoenfeldských c. k. pražských novin. V letech 1786 až 1793 napsal sedm her. Jako první v Čechách přeložil do češtiny Shakespearova Hamleta. Mladík stvořil mj. „*smutnohru*“ (tj. tragédii) „*Vůdce Táboritů*“. Nedochovala se, ale hrála se roku 1787 v Boudě v Praze a publikum prý nadchla.

Další „*smutnohra*“, nazvaná prostě „*Žižka*“ (1824), prý s osvícenskými prvky, se sice dochovala v pražském divadelním archivu, avšak nerealizovala se. Za autora je prozatím považován Edvard Pochehradský.

Náběhy k dramatu o Žižkovi realizoval známý a plodný autor divadelních her, Václav Kliment Klicpera (1792–1859), již ve hře *Blaník* (psán 1813, hrán 1816, vydán tiskem 1820). Základ děje tvoří pověst o blanických rytířích, kde je zmínka, že hrad rytíře Bohuslava kdysi napadli „*Táboři*“ a „*Žižkovi sborové hradby Bohuslavovy ztekli, až... ztroskotali věkovitou krásu*“. Klicpera vtělil Žižkovu postavu do dramatu „*Jan Hus*“ (1848). Ani tato hra se bohužel nedochovala, protože ji autor spálil z obav před důsledky poražené revoluce v Praze roku 1848. Teprve další Klicperova díla – fraška „*Žižkův meč*“ obsahující také vlastenecké motivy (vznikla 1815, hrála se až 1834) – a operní libreto „*Žižkův dub*“ (1823, hráno až 1847) jako romantická zpěvohra svědčí o autorových názorech na husitského vojevůdce. *Žižkův meč* prý už ve své době přiměl publikum odsuzovat nabubřelý patos „*vymyšlených feudálů*“, životní realita se měla dostávat na jeviště jen tím, že ve hře vystupovaly postavy lidové, například sluhové atp. Ostatně diváci museli být značně pozorní, představení trvala dvě či dvě a čtvrt hodiny. Uvedení hry zřejmě lákalo některé diváky k převzetí rolí při ochotnickém nastudování: v *Žižkově meči* si v Praze zahrál i romantický bás-

ník Karel Hynek Mácha. Už v roce 1835 si vybral uvedení *Žižkova meče* ve prospěch chudinského ústavu J. K. Tyl.

Podle některých teatrologů má drama ukazovat, že Klicpera postupně opouštěl katolický pohled na dějiny, který Žižku viděl pouze jako destruktivní prvek českých dějin. Např. roku 1847 uspořádal Klicpera na akademickém gymnáziu v Praze Husovu oslavu a 1848 napsal hru *Jan Hus*.

Roku 1841 v Brně uvedl František Bedřich Kott (1808–1884) operu *Žižkův dub* napsanou na Klicperův text dramatický. V moravských Ivančicích prý nacvičily již desetileté děti předehtu ke Kottově opeře *Žižkův dub*; samostatně byla patrně táž hra zpracována a inscenována ve Vysokém nad Jizerou. Uvedené dílo neviděli pouze Češi roku 1847 při pražském provedení české opery *Žižkův dub* od Jiřího Macourka, později vojenského kapelníka turínského krále v Turíně. Tím tradice uvádění dramatu na českém venkově nekončí: ochotníci v Jaroměři hráli Maxem Ledererem inscenovanou hru *Jan Žižka* ještě ve třicátých letech 20. století.

Také další velikán českého divadla, Josef Kajetán Tyl (1808–1856), využil a jazykově upravil Klicperovu hru *Žižkův meč*. Napsal pro ni roku 1848 dva závěry – první tvořila rýmovaná básnička, snad určená i ke zhudebnění, druhý byl prozaický. Žižka byl tehdy bojovným heslem české radikální demokracie; Žižka prvně stanul na českém jevišti za revoluce 1848 – v obraze *Spálení kláštera sedleckého (Žižkova válečná sláva)* a v obraze *Žižkova smrt*.

Velký úspěch s uvedeným tématem slavil J. K. Tyl s dramatem „*Jan Hus, kazatel betlemský*“ (1848). Ohlas potvrdil už nával diváků ve Stavovském (Nosticově) divadle. Dílo prý obsahově odpovídalo dramatickým událostem tehdejší revoluční Evropy. Patrně tento úspěch přiměl Tyla k další jevištní práci o českých středověkých dějinách. Šlo o drama „*Žižka z Trocnova a bitva u Sudoměře*“ (1849) vydané pod pseudonymem Karel Vojtěch Kopecký. Také tento kus – přes uvedený úhybný manévř zamlčeného autorství – vzbudil odpor cenzury a rok poté už byl úředně zakázán. Na konci roku 1849 si totiž dal generál Khevenhüller předložit Tylova Žižku, jehož uvádění, stejně jako dramatu *Jan Hus*, zakázal 24. února 1850. V době Bachova nástupu zmizela z jeviště po premiéře také Kolárova hra *Žižkova smrt*, ale i jiná dramata zpracovávající témata z české historie. Zdůvodnění zákazu provozovat uvedené hry bylo dosti průhledné a argumentačně slabé: Hra prý byla „*dramaticky chatrná*“, protože Jan Žižka v ní vyhlížel jako „*pasivní, měkký, nemožně loajální*“, upadající „*příliš často do stařeckého mudrování*“. Tyl ovšem takto napsal hru záměrně, aby Žižku obhájil z obvinění „*nehumanní drsnosti a krutosti*“; naopak dobře prý je pojat „*fanatický mnich Jan Želivský*“ a několik dalších figur.

V témže roce jako zakázané Tylovo dílo se uváděl na scéně text Josefa Václava Friče (1829–1891) „*Král Václav IV., král český*“ (1849), jenž se setkal i s příznivým

přijetím u kritiky. Další vynikající literát, Josef Jiří Kolár (1812–1896), připravil drama „*Žižkova smrt*“ (1850). Setkalo se s velkým zájmem Pražanů a mělo i mimořádný úspěch finanční. V Prozatímním divadle byla česká historická dramata častá, avšak Žižkova smrt, reprízovaná mnohem později triadvacetkrát, znamenala skutečně „sukces“. Představení bylo z hlediska státního dozoru chápáno jako „*politická manifestace*“, k níž se vídeňské vládní kruhy postavily příznačně a po prvním pražském provedení její další uvádění zakázaly. Ne příliš známou skutečností je, že hudbu k inscenaci vytvořil František Škroup, avšak až roku 1850.

Kolár byl dobrý, pracovitý dramatik, rovněž herec, ve své době výjimečný. Hru inscenoval také režijně a novátorský přístup se projevil například ve stavění herců na scéně. Stal se ředitelem Stavovského divadla a na sklonku života hrál v Národním divadle (ještě coby 83 letý). Žižku vykreslil jako „*hloubavého slabocha, podléhajícího vůli a nástrahám svého okolí*“. Hra prý nepostrádala mnoho „*vlasteneckých tirád*“, jež tehdy spolehlivě přitáhly veřejnost do divadla.

Po roce 1848 se v českých dramatech začínají objevovat postavy rebelů a „*mesiasů*“. Tragický hrdina má rysy pokrokové osobnosti, jde o svobodomyšlného člověka devatenáctého věku. Kolárův Žižka je vlastně také jedinec mimo společnost, vzepřel se jí a jejím zákonům a zvyklostem. Jeho boj za kalich se už nenahlíží nábožensky, ale stává se „*znamením rovného práva všech*“. Žižka, takto nižší šlechtic, je nepřítelem rodových výsad a současně vlastenec, jenž nechce za krále cizozemce, tj. Zikmunda Lucemburského, neboť takový nerozumí českému národu! Žižka bojuje proti pomluvám; v těchto pasážích vlastně Kolár jako autor reaguje na jezuitské a obecně na katolické podání historické osobnosti. Že se vnímání středověku výrazně proměňuje právě ustavováním nové, industriální společnosti, vidíme na příkladu, kdy – zcela v rozporu s historickou skutečností – Kolárův Žižka nepovažuje za soudce svých skutků Boha, ale budoucnost! Kolár vysvětlil v časopisu Bohemia roku 1850, že jeho Žižka je „*souhrn snažení doby, personifikovaný duch národa, vůdce povstání*“. Dramatikův Žižka je géniem své doby, mesiášem, je prozíravý, statečný, hrdý, sebevědomý, ale i lidský, je to rytíř – humanista. Žižku neporáží Zikmund, ale nepochopení jeho vrstevníků.

Zajímavé je, že když byla Kolárova hra znovu uváděna za pruské okupace 1866 v pražském novoměstském divadle, uznale se o ní vyjádřil Jan Neruda s poznámkou, že je provedena dle cenzurované knihy. Jediná výhrada tehdy padla k podobě Jana Žižky na jevišti, totiž vůči vzhledu jeho tváře. Prof. Šembera sdělil, že už je známa „*historicky věrná podoba národního našeho reka*“. Na divadle se tak objevuje nový prvek, totiž požadavek obrazové věrohodnosti ztvárňované postavy, ačkoliv nikdo nevěděl, jak Žižka skutečně vyhlížel. Tento přístup je nepochybně dílem snahy po historické věrnosti, která se stala jedním ze zjevných výsledků bádání tehdejších

historiků-pozitivistů. Další výhrada kritiků směřovala k rekvizitám, např. „*husitské zbraně vypadaly z některé části divně. Cepy např. byly až příliš nápadně původu letošního a nejspíš že se po představení navrátily hned zase k mírumilovnému svému účeli.*“ Skutečnost, že husitské zbraně vznikly z dobových zemědělských nástrojů, jejichž podoba se od středověku do 19. století výrazněji neproměnila, patrně městskému kritikovi unikala... Nicméně bez ohledu na to, že hra „stárla“, uvedlo Kolárovu *Žižkovu smrt* divadlo ve Slaném roku 1869 a plzeňské divadlo ji dávalo v šedesátých a sedmdesátých letech 19. století. O společenské náladě a vnímání významu národních dějin svědčí nepochybně jak to, že zmíněná Kolárova hra se v Praze uváděla v letech 1866 až 1895, tak fakt, že ji rády předváděly i kočovné společnosti spolu s dalšími vlasteneckými hrami (*Jan Hus*). Jedinečné provedení Kolárovy hry v srbsčině proběhlo v Bělehradě roku 1888.

Nové nastudování jmenovaného dramatu v roce 1918 vracelo vlastenecké poslání (ve hře o Žižkovi hráli tehdy proslulí Bedřich Karen, Václav Vydra i Jiřina Štěpničková v Národním divadle). Poslední velké žižkovské drama vytvořil Alois Jirásek (1851–1930) v roce 1903. Žižka, ztvárněný Eduardem Vojanem (1853–1920), prý tu byl „*nový a konečně pravdivý*“. Na rozdíl od Kolárova dramatu údajně Žižka není „*romantický, pln cetek a hlučných frází, řinčivý rytíř*“, ale „*osleplý a duševním bystrozrakem vidoucí*“. Nejen Vojan se blýskl v uvedeném Jiráskově dramatu na dané téma. Tuto roli ztvárnil roku 1928 v Národním divadle i Jaroslav Vojta-Jurný (1888–1970). Ve hře Jan Žižka vytvořil prý Alois Jirásek „*v mohutných obrazech vrchol, začátek a tragické doznívání husitského revolučního hnutí*“ – dramatickou epopej slavné doby s historickými analogiemi. Žižka je divákům předveden coby statečný, tvrdý, chytrý vojevůdce a obratný politik. Vojanův Jan Žižka je vůdce do sebe zahloubaný, racionální a suverénní. Drama inscenoval Jaroslav Kvapil, ačkoliv Jirásek byl dokumentárně střízlivý, věcný. Jeho drama zastínilo zjevně i Stanislava Loma (1883–1967) a jím pro Národní divadlo určenou a tamže uváděnou hru *Žižka* (1925).

Moderní pojetí bez snahy o nucenou archaizaci jazyka či mohutný patos představuje „*slavnostní jevištní hra o dvou dějstvích*“ od Františka Zavřela „*Jan Žižka z Trocnova*“ (1935). Zachycuje Žižku krátce před skonem na podzim 1424. Protihráčem husitského vojevůdce je opět císař Zikmund, zde mimořádně cynický, bezskrupulózní politik a bezbožný sukničkář. Musí přijmout zprávu o své další porážce, kterou mu připravil Žižka. Toho se chystá úkladně zavraždit žena, jejíž muž, tábořský kněz, který odmítl Žižku poslouchat stejně jako jiní jeho druhové, byl popraven. Žižka mstitelku vyslechne a přemítá o slovech kněží, kteří přejali Chelčického myšlenky zatracující fyzický boj, postavili se svému vojevůdci na odpor a on je za to exemplárně ztrestal smrtí. Žižka vnitřně uznává, že sám sice vyhrál všechny

bitvy proti nepřátelům, ale konečným vítězem je Chelčický, protože jeho myšlenky jsou nevykořenitelné a stále budou nalézat své stoupence. Ženu – vraždkyni Žižka propustí. Ta jde v mužském převlečení bojovat do předních řad husitského voje. Těžce raněná se nechá přinést k nohám tábořského hejtmana, aby u nich skonala s poznáním, že až nyní prohlédla slepce velikost. Žižka u umírající nachází vůči sobě cit, po němž „*toužil celý život*“, totiž lásku. Skutečně se mu nedostalo a nyní je již starcem: „*Podívej se na moje ruce! Dovedou objímati zbraň, nikoli ženu.*“ Jeho jedinou milenkou je totiž vítězství. Drama ve svém závěru dostává nečekaný milostný náboj: vojevůdcovo dilema o nenaplněné lásce starého muže oproti všudypřítomné smrti v poslední prohrané bitvě.

Z různých pokusů regionálních dramatiků (P. A. Kopecký, J. Hof, F. A. Hora, A. Mollenda) zmiňme alespoň fakt, že Žižkové na jevišti se objevili také v rámci uvedení při slavnostech v Sobotce, Jičíně, ovšem rovněž v jižních Čechách, na Moravě atp. Většinou se setkáváme s dobře míněnými snahami o dramatické pokusy, které ve svém provedení díky autorské „kvalitě“ vyznívají nezřídka naivně a nechtěně komicky.

Nelze opomenout ani krátké kusy, nepsané pro živé herce: např. Emilie Skálová stvořila pro loutkové divadlo Umělecké výchovy hru *Jan Žižka* (1937). Před ní v edici „*Knihovna našich loutek*“ napsal Jan Duchoň „*historickou hru o pěti jednáních Žižka u hradu Rabí*“ (1931). Zde se hlavním vypravěčem stává Kašpárek v úloze neohroženého reka, jenž stojí věrně ve službách husitského vůdce. Žižku krátce před jeho oslepnutím na druhé oko varuje čarodějnice. Její hrozba se vyplní, ale zrak pozbyvšího hejtmana jeho věrní pomstí. Kašpárek, vyslaný na hrad jako údajný posel plzeňských katolíků a tedy i spojenec tamního pána Menharta z Hradce a jeho přítele Přibíka Kočovského, plní ve skutečnosti práci zvěda. Objeví tajnou chodbu na hrad a přivede ji nejen bojovníky s Janem Roháčem z Dubé, ale i samotného Žižku, který svého nečestného soupeře Menharta bere jako rukojmí, místo aby jej nechal přísně ztrestat na hrdle. Avšak hrad Rabí pohlcují plameny za zpěvu písně *Ktož jsou boží bojovníci*.

Kdysi oblíbenou podívanou byly živé obrazy. Tento nový divadelní žánr, představený například *Žižkovou smrtí* (1866), kriticky i posměšně komentoval Jan Neruda, který jej nazval „*ztuhlá pantomima*“. Některé živé obrazy byly inscenovány jako série (sekvence dějů) doplněná hudební vložkou.

Specifickou kapitolu divadelní tvorby tvořily kabaretní scény a jejich rovněž vážně míněné vlastenecké scénky. Tak soubor A. Tichého uvedl ještě v první třetině 20. století ve staropražských šantánech hry *Jan Žižka a Korybut*, *Žižkova smrt*.

Jestliže se česká společnost devatenáctého století vypořádala s předpokládanou podobou Jana Žižky v grafice, malbě, plastice a dalších formách výtvarného umění

kvalitativně různorodě, o dramatizaci klíčových životních úseků husitského vojévůdce lze říci totéž jen částečně. Na rozdíl od statických obrazů a soch ožívala historická osobnost díky umu dramatiků a herců, kteří se slovem snažili docílit toho, co němé umělecké dílo předat přímo nemohlo, totiž historickou či současnou myšlenku, politické přesvědčení, mravní a také výchovné poselství. Každé představení fyzicky sice skončilo spuštěnou oponou, ale touha prožít osudové okamžiky dávno nežijících hrdinů přiváděla do divadel nejen pražských ty, kteří se chtěli s minulostí ztotožnit, zčásti ji třeba i odmítnout, ale rozhodně si její část přivlastnit jako kus své národní minulosti. Hledání mravního poselství z českého středověku prostřednictvím divadla a jeho aktérů přetrvalo až do času první republiky. Nahradit jej měla filmová díla, rozpohybovaný obraz uložený na celuloidový pásek či jiný materiál. Ačkoli se nyní může zdát, že dramatické pojetí Jana Žižky z Trocnova z divadel odvanuly nové časy, přece se leccos z jeho patosu a nálad šířilo díky stříbřitému plátnu, které diváky ve dvacátém století velmi výrazně poznamenalo dojmem, že právě to z filmu prožité zachycuje onu pravou starou, zde ještě středověkou skutečnost. Fakt, že scenáristé historických velkofilmů byli výrazně ovlivněni beletrií svého i minulého století a herci přenesli leccos z divadelních prken do filmových ateliérů, zůstal zapomenut často také pod mohutným dojmem, který zanechala v Čechách zřejmě nejznámější trilogie režiséra Otakara Vávry (1911–2011). Také jeho díla z přelomu čtyřicátých a padesátých let dvacátého století zaslouží kritickou pozornost historiků nejen filmových.

PhDr. Milan Svoboda

Literatura k tématu:

Sborník Žižkův 1424–1924 k pětistému výročí jeho úmrtí (uspoř. Rudolf Urbánek), Praha 1924
Dějiny českého divadla I–IV, Praha 1968–1983

Pietní akt je záležitostí nás všech

*Rozhovor s paní Ivanou Zelenkovou,
starostkou obce Čejetice*

Paní starostko, jaký význam přikládáte rozvíjení historického vědomí a znalosti našich dějin ve svém regionu?

Myslím si, že by obyvatelé regionu měli znát historii kraje, kde žijí a kde žili jejich předkové. Žižka se statečně bránil veliké přesile, protože jej nepřátelé obklíčili. Část katolických pánů se pokusila o útok přes dno rybníka Škaredý, který byl v té době bez vody. Bahno však znemožňovalo chůzi koním, a tak těžkooděnci pokračovali pěšmo. Jejich těžké oděny poskytl výhodu pohyblivějším husitům, kteří neváhali s protiútokem. Slunce zapadlo a nastala taková tma, že bojující neviděli, kdo koho bije. Je zřejmé, že se útočníci ponejvíce pobili mezi sebou. A tak odtáhli s hanbou a s velikou škodou. Střetnutí obou protivníků bylo první větší bitvou husitských válek a předznamenalo směr, kterým se dále vyvíjelo husitské vojenství. Myslím si, že tuto historii mnozí místní znají a na místě samém si tuto bitvu představují při častých návštěvách bojiště.

Domníváte se, že pietním aktem a historickými reflexemi je možné formujícím způsobem působit na lidi ve vašem regionu a nejen v něm?

Pietní akt je spíše záležitostí nás, dospělých. Pokud se týče mladé a nejmladší generace, domnívám se, že k podnícení jejich zájmu o historii vedou spíše ty doprovodné akce, jako je rekonstrukce bitvy u Sudoměře, účast šermířů, hasičů a Armády ČR. V roce 2012 přibude slavnostní přehlídka Selské jízdy a děti se určitě už těší na cválající koně.

Jak jste byla spokojena s programem, na němž se kromě Církve československé husitské v čele s patriarchou důstojně podílela i Armáda České republiky a hasiči? A jaké máte ohlasy?

S průběhem akce jsem jako zástupce obce byla spokojena, vše proběhlo slavnostně a důstojně. Pokud jde o ohlasy, byly pozitivní, zvláště pak účast patriarchy

ThDr. Tomáše Butty a ostatních představitelů církve byla vnímána skvěle. Hasiči z našich obcí se rádi této akci účastní, rovněž účast armády je reprezentativní, škoda jen, že nám v říjnu 2011 neprálo počasí.

Kromě mládeže, zpívající husitský chorál (Malá muzika ZUŠ Strakonice) a šermířů (Šermíři SHŠ Kalich) jste se rozhodla v roce 2012 pozvat i pedagoga, který vyučuje dějepis. To je výborný nápad, jenž může ještě více rozvinout zájem veřejnosti o toto setkání, které přispívá k odhalování a hodnocení našich historických kořenů. Jak reagoval tisk a rozhlas ve vašem regionu?

O akci referoval tisk a místní Zpravodaj, tak tomu bude i v roce 2012, včetně distribuce velice pěkných pozvánek. Doufám, že vystoupení učitele dějepisu, kterého mnozí místní znají, přispěje k prezentaci této historické události a objektivně a v širších souvislostech nám přiblíží tehdejší společensky i politicky neklidnou dobu.

Jaké máte další vize a konkrétní plány v souvislosti s dalšími setkáními k výročí úmrtí vojevůdce Jana Žižky z Trocnova?

Historickou osobnost Jana Žižky z Trocnova nám připomíná na bývalém bojišti 16 metrů vysoký památník Jana Žižky, postavený z kamenných kvádrů v roce 1925, jehož autorem je akademický sochař Emanuel Kodet. Obdivujeme tuto velkolepou stavbu postavenou převážně místními občany. Obec Čejetice vybudovala cyklotrasy propojující tuto historicky i turisticky zajímavou lokalitu a tento památník je vyhledáván mnohými návštěvníky. Dne 13. 7. 2011 zasáhla zdejší území silná bouřka a vyvrátila mnoho vzrostlých stromů. Potom stačil nápad, dobrá vzájemná domluva, ochota a úsilí mnoha zúčastněných. Můžeme díky tomu obdivovat krásné umělecké dílo, které z vyvrácených kmenů vzniklo, sochy husitů v nadživotní velikosti. Nacházejí se za rybníkem Prostřední. Sochy bojovníků nesou každá své jméno – Břeněk, Jan, Mikuláš a Viktorín a jsou vyrobené z jednoho pětimetrového kusu dřeva. Symbolizují husitské bojovníky, jsou čtyři, jako čtyři stovky husitů. Zvu vás na neformální procházku po hrázi rybníka Prostřední, kde objevíme symboly husitství.

Ptala se Olga Nytrová

Boží rytíř Jan Žižka

Vojevůdce Jan Žižka
geniální stratég
Boží rytíř
udatný a rozhodný
jako Jozue
Boží rytíř v čele těch
kdo zvedali hlavy
ke svobodě svědomí

Bitva u Sudoměře
jihočeský domov
močály a bažiny
pomáhaly chabým
Neměli nic než víru
srdce zasvěcené Bohu
a myšlenky že i poslání
vyžaduje někdy oheň a meč
Češi neútočili
oni se bránili
Národ v klatbě
očekával brzký příchod Krista

Autory rané reformace
byli Češi
a Hus by měl kráčet před Lutherem
v průvodu dějin
Bojovník a trpělivý Žižka
udržoval oheň české reformace
Ne – my přece neskončíme jako potlačení kacíři

Žižkův dub
zvláštní místo ticha a poselství
Postavit se nepříteli – mít odvahu
Vítězné bitvy – nesmlouvavá tvrdost
Přicházejí však chvíle
kdy země potřebuje
chrabré Boží rytíře

Olga Nytrová

Slovo závěrem

„Stín konečnosti už dnes cítí na světě každý. ... Tím se ovšem lidská dějinnost ještě posiluje. Naše možnosti nejsou nekonečné – tím více záleží na tom, co s nimi uděláme.“ Jan Sokol

Zamyslíme-li se nad současnou dobou a jejími hodnotami, uvědomíme si, že je potřeba, aby se vrátila úcta a respekt k minulosti. Aby v nás budoucnost byla otevřená, je třeba zkoumat i události minulých dob. Zamýšlet se nad tím, co nám dějiny chtějí říci. Historické činy bývají rozporuplné, to už je jejich specifika. Dnes, při postupující sekularizaci, je třeba obzvláště podtrhnout, že určité ochabování náboženství souvisí s přílišným zaměřením na materiální bohatství a s únavou a vyčerpáností, kterou pozemské věci způsobují. Tím spíše máme odpovědnost za ozřejmování dějin, za vhled do jejich „duchovního“ náboje. Jde o to snažit se rozpoznávat historický přínos osobností našich dějin, vnímat jejich silné a slabé stránky a srovnávat různé interpretace.

Podle Erazima Koháka si klademe otázku po smyslu naší totožnosti. „Národ, to jsme my všichni, kteří se stálým vědomým rozhodnutím hlásíme k určitému kulturnímu dědictví,“ uvádí známý český filosof. Usilujeme tedy o rozeznání místa našeho národa v dějinách a o odvození důsledků tohoto poznání pro smysl našeho osobního žití a snažení. A také se samozřejmě hlásíme ke společnému úkolu. Jde nám o to nacházet řadu motivů a řadu možností, které nám mohou posloužit v „úkolu sebeporozumění“. My sami rozhodujeme o tom, k čemu se ve svých dějinách chceme hlásit. Co považujeme za důležité a směrodatné.

Podobně uvažuje i filosof Ladislav Hejdlánek, když konstatuje, že ani minulost není prostě dána (co se stalo, stalo se). I minulost si musíme „vytvořit“. Dnes chápeme tzv. (post)moderní člověk události minulých staletí nebo dokonce desetiletí jako jakýsi „pravěk“, ale jeho přece „dinosauri“ nezajímají. Zapomíná však přitom, že v minulosti šlo i o naši přítomnost. Vrátime-li se k našemu tématu, i Jan Žižka bývá občas uložen k jakémusi „umělému spánku“, aby nás „nezlobil“. Se všemi Žižkovými činy nemusíme vždy souhlasit. Je však potřeba uvědomit si jejich dobovou podmíněnost a nesnižovat význam tohoto vojevůdce jako historické osobnosti.

Svoje malé závěrečné zamyšlení bych uzavřela myšlenkou filosofa E. Lévinase, který hovoří o zodpovědnosti jako o základní situaci člověka v dějinách. Měli bychom probouzet a oživovat historické vědomí, navazovat na své předky a jejich zápasy. Nové interpretace zlomových dějinných situací a hledání pravdy patří k naší lidskosti a k našemu uchopení hodnot.

PhDr. Olga Nytrová

Obsah

Modlitba k výročí Jana Žižky z Trocnova – <i>ThDr. Tomáš Butta</i>	3
Jan Rokycana a Jan Žižka – <i>ThDr. Tomáš Butta Th.D.</i>	4
Slovo starostky – <i>Ivana Zelenková</i>	6
Jan Žižka – tvář vojevůdce – <i>PhDr. Zdeněk Vybíral, Ph.D.</i>	7
Jan Žižka v české historické literatuře a v dramatu – <i>PhDr. Milan Svoboda</i>	15
Pietní akt je záležitostí nás všech – <i>rozhovor s Ivanou Zelenkovou</i>	23
Boží rytíř Jan Žižka – <i>PhDr. Olga Nytrová</i>	25
Slovo závěrem – <i>PhDr. Olga Nytrová</i>	26

